

Шацький І.В.

УДК 821.161.2-1-09

СВІТОВА КУЛЬТУРА У ТВОРЧІЙ ТА ЕПІСТОЛЯРНІЙ СПАДЩИНІ
Т. ШЕВЧЕНКА

Анотація. У статті досліджується питання взаємозв'язків європейської і української культурної традиції на матеріалі художньої та епістолярної спадщини Т. Шевченка. Освягаються необхідність звернення Т. Шевченка до постатей і художньої спадщини митців світової культури і літератури, використання ремінісценцій зі світового культурного надбання людства, їх функції у творах українського митця.

Ключові слова: поезика, лірика, жанр, епос, компаративний.

Аннотация. В статье исследуется вопрос взаимосвязей европейской и украинской культурной традиции на материале художественного и эпистолярного наследия Т. Шевченко. Осмысливаются необходимость обращения Т. Шевченко к фигурам и художественному наследию авторов мировой культуры и литературы, использования реминисценций из мирового культурного достояния человечества, их функции в произведениях украинского писателя.

Ключевые слова: поэтика, лирика, жанр, эпос, компаративный.

Summary. In article the question of interrelations of the European and Ukrainian cultural traditions are investigated on material of art and epistolary heritage of T. Shevchenko. Interrelations of the Ukrainian literature with literatures of other peoples are one of the most actual problems of literary criticism.

Even the more actual is such research, when it deals with the artist whose creativity grew up on the richest soil not only of Ukrainian, but also of all Slavic folklore and literary as well as West European cultural traditions. In the Soviet literary criticism the thesis of the big dependence of T. Shevchenko's creativity on the Russian cultural influences was actively spread. Such statements are caused by the general statement of the idea that the development of the Ukrainian literature in general is impossible separately from the Russian one. But Shevchenko as the highly educated person of the time was perfectly familiar with the best achievements of world cultural and literary thought that anyway couldn't but be reflected in art works of the artist.

The list of names, we find in works of the artist, testifies not only about his broad knowledge of the world literature, but also about his great interest in various branches of art, science and culture.

The list of names that Shevchenko mentioned in his own art and epistolary heritage testifies to his broad knowledge of the world literature and art. Knowledge of the outstanding aesthetic culture, wide erudition, aspiration to continual improvement, creative unrest united T. Shevchenko with world spiritual wealth. Brought up in a force field of the European romantic culture, he brought the individual type of the romantic mainly creative system marked by the syncretism of styles, natural realness of perception in the world literature.

From Shevchenko's works the unique bright national image of Ukraine and an image of the outstanding artist that became a symbolic embodiment of the Ukrainian and his mentality appeared to the European reader.

Keywords: poetics, lyrics, a genre, epos, comparative.

Постановка проблеми. Означена тема є доволі актуальною. В радянському літературознавстві активно педалювалася теза про залежність творчості Т. Шевченка від російських культурних впливів. Такі твердження зумовлювалися загальним твердженням про ідею неможливості розвитку української літератури в цілому окремо від російської (яку до речі Шевченко, зокрема, й заперечив). Натомість Шевченко як високоосвічена людина свого часу прекрасно був обізнаний з кращими досягненнями світової культурної і літературної думки, що так чи інакше не могло не відбитися і на художній творчості митця. Перелік імен, які вичитуємо у творах митця, свідчать не лише про його широкі знання світової літератури, а й велике зацікавлення різноманітними галузями мистецтва, науки та культури. Питання впливу європейської культурної традиції на творчість Кобзаря частково підіймається раз у раз в літературознавстві, зокрема окремі аспекти досліджено у наукових роботах Юлії Вавжинської «Тарас Шевченко і польський романтизм», Лесі Генералюк «Творчість Тараса Шевченка в контексті взаємодії літератури і мистецтва початку-середини XIX століття», Олени Кудлей «Рецепція байронізму в художньому світі Т. Шевченка», Світлани Гетьман «Просвітницький ідеал людини та його образна інтерпретація у повістях Т. Шевченка» та ін. Проте комплексного системного аналізу ще не було зроблено, що зумовлює актуальність наряду дослідження.

Мета статті – визначити необхідність звернення Т. Шевченка до постатей і художньої спадщини митців світової культури і літератури, використання ремінісценцій зі світового культурного надбання людства, їх функції у творах українського митця.

Світова культура від античності до тогочасності посідає важливе місце в творчості Т. Шевченка. Біблія, давньогрецька і давньоримська історія, міфологічні сюжети та образи, епоха Відродження – яскраві сторінки художньої спадщини поета.

До біблійної тематики Шевченко починає активно звертатися у творах періоду заслання та після повернення з нього. Ці твори демонструють усвідомлене опрацювання Святого Письма, знайомитись з яким поет почав ще в ранньому дитинстві від діда, який читав дід Четьї-Мінеї, згодом майбутній поет вивчав Псалтир у дяка П. Богорського та стикався з обрядовою та ідейною стороною християнських традицій на службі у священика с. Кирилівки П. Кошиці. Від «Давидових псалмів» помічаємо збагачення стилю поета лексикою та образністю Біблії. Як зауважував Л.А. Булаховський: «Шевченком володіє в старовинному біблійному способі висловлення найбільше вольова стихія – міць намагання пристрасного і гнівного. В орлиному клетоті гнівних пророків, цих напівдиких натхненних синів палючої пустелі, що з'являється до народу, щоб докоряти йому за кваліть і закликати до великого і високого, він відчуває споріднене своїй душі, його пропалює той самий «угль, пылающий огнем», і цей вогонь примушує його «видя и внемля», «глаголом жечь сердца людей». Його зближує з ним міць протесту в основному морального, обурення

проти сильних, що використовують свою силу на пригноблення слабших, на розтління «правди», світлий образ якої, раз підкоривши собі поетову душу, вже не може в ній умерти. Ось чому легко переключає Шевченко у власні способи висловлення величезної художньої сили фразеологізми сивої давнини, що поетично ввібрали в себе енергію морального протесту і тим самим міцних поривань до того, що поет вважає досконалим і обов'язковим» [1, с. 574].

До біблійних образів Шевченко звертався і в малярських роботах. Наставник молодого художника К. Брюллов вважав Біблію нескінченим джерелом натхнення, звідки можна черпати ідеї та образи для художніх творів і заохочував свого учня до ретельного вивчення сакрального спадку. Відтак, біблійні сюжети та образи у малярській спадщині Т. Шевченка втілено в таких роботах, як «Іезекіїл на полі, всіяному кістками», «Жертвоприношення Авраама», «Христос благословляє хліб», «Святий Дмитро», «Лот із дочками», «Розп'яття», «Апостол Петро», «Самаритянка», «Притча про блудного сина», «Голова Христа», «Притча про робітників на винограднику (з Рембрандта)», «Свята родина (з Мурільйо)», у фрагментах офортів із картини Рембрандта «Смерть Марії» та ін. Якщо малярське втілення біблійної тематики є візуальним художнім осмисленням, то, очевидно, упродовж свого визрівання, тема, мотив, образ так чи інакше оприявлювалися і в літературних творах унаслідок свідомих чи несвідомих мисленнєвих процесів автора над розвоєм сюжету [2].

З давньоіудейськими пророками Т. Шевченка єднала насамперед усвідомлена програмова націотворчість. Справді-бо, головним завданням інституту пророків було сформувати з дійсного Ізраїлю духовно консолідовану, свідому і самосвідому націю, «царство священників і святий народ», гідний і годний сподвигнути унікальну, тільки йому приділену місію – вивести людство з історії в есхатологічний план буття. Задля цієї мети пророки провадили запеклу боротьбу як із «боговідступними» царями та жрецьтвом, так і з власне «народом», котрому належало очиститися від скверни – «оргіастичних культів», посвяат Молоху, кровоміству, скотолозтва, традиційної іфології і т.д.» – у якій він був цілковито загруз. Таким чином іудейський пророк свідомо протиставляє себе цілому суспільству, «зверху» «донизу»: його виключною думеною, котру він обстоє в граничному нап'ятті всіх своїх сутнісних сил, є брутально порушена людьми Божя правда (справедливість), закладена в основі світобудови [4, с. 15].

Отже, біблійні сюжети, образи, мотиви проникають у твори Т. Шевченка в першу чергу як глибинна внутрішня потреба переосмислення сакральних текстів. Часто вони починають набувати нових змістових відтінків, зокрема і в подальшій поезії. Так, скажімо, вислів з «Псалмів Давидових» «Тебе, злая, / В радості застане / І розбі'є дітей твоїх / О холодний камінь» [7, с. 266] в подальшому породжує два образи – розбитого об камінь серця («О холодний камінь / Розбивають серце наше...» [7, с. 274], «Ви тяжкий камінь положили / Посеред шляху... / І розбили / О його... бога боячись! / Моє малес, та убоге / Та серце, праведне колись!» [7, с. 465] і «дня радості», який стане днем горя – «І в день радості над вами / Розпадеться кара» [7, с. 465].

Вагоме місце у творчості Шевченка посідає антична культура, з якою митець знайомився ще під час навчання у російського майстра декоративного розпису В. Ширяєва, маючи змогу читати перекладні книги про давню Грецію, а також в Академії мистецтв у Петербурзі (1838-1845). У багатьох його творах згадуються античні автори: Овідій, Гомер, Вергілій, Геродот, Горацій, Есхіл, Плутарх; політичні діячі – Нерон, Август; філософи – Сократ, Геракліт. Використання біблійної і античної символіки у 19 столітті було традиційним для тогочасної громадянської і особливо для декабристської творчості. Антична символіка постійно присутня в творах Шевченка, її використання найчастіше носить традиційний характер. Так, вісник богів Меркурій уособлює швидкість, богиня Геба – молодість, Морфей – сон і т.д. Іноді митець використовує античні символи, сатирично їх обігруючи. Так, скажімо, у повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» з'являється «замурзана Геба» – дочка трактирщика. У тому ж творі наратор, роздумуючи над «аморальною несамосвідомістю» поміщицьких кіл суспільства, порівнює творчість «слепца Хиосского» (легендарного давньогрецького поета Гомера) з українськими лірниками. Письменник утверджує думку, що наслідувати треба не сліпого Гомера, а рідну народну пісню. Таку «аморальну несамосвідомість» вищих кіл суспільства, на думку автора, виховують передусім у школі: «В школі нас всього, абсолютно всього навчать, окрім розуміння свого милого рідного слова. О, школо, школо, як би тебе скоріше перешколити!» [8].

Знаючи і люблячи українську пісню, Шевченко, водночас був прекрасно обізнаним із світовою музичною культурою, цінував і високо оцінював творчість видатних композиторів. Є відомості, що український письменник був на концертах Ференца Ліста, який тричі відвідав із гастрольями Україну. У «Щоденнику» Шевченка, а також його російськомовних повістях «Несчастный» і «Музыкант» знаходимо згадки про творчість німецького композитора К. фон Вебера, зокрема про його оперу «Фрейшюц» («Вільний стрілець») та музику до драми П. Вольфа «Преціоза».

У повісті «Художник» та «Щоденнику» Т. Шевченко звертається і до образотворчого мистецтва, з якого власне і розпочав свій шлях митця. В них згадуються голландські художники Остаде, Бергем, фламандські художники Теньєр Давид молодший, Ван-Дейк, Рубенс, італійські Кореджіо, Цампієрі, німець А. Дюрер.

Люди мистецтва з їхньою трагедією – кріпацтвом становлять особну групу героїв творів Т. Шевченка. Найвиразнішим персонажем повістей виступає сам розповідач – мандрівний художник, «антикварій» – шукач старожитностей і всього прекрасного – образ повністю автобіографічний. Взавши за взірці роботи світових майстрів, автор звертається і до національних шкіл мистецтва, що впливали на формування світової культури: «мюнхенської школи» німецького мистецтва та «назарейської школи», яку представляв художник П. Корнеліус. Світу високого мистецтва у творах Т. Шевченка протистоїть світ тогочасної кріпосницької дійсності, бо талановитий кріпак для неосвічених поміщиків є тільки лиш джерелом

прибутків. Трагічні долі героїв показують, що кріпосницькі суспільні відносини вбивають ті обдарування, таланти, які появляються в масах, і цим гальмують духовний розвиток народу.

Т. Шевченко захоплювався творчістю європейських поетів-романтиків – Гете, Байрона, Шеллі, і його творчість великою мірою була суголосна з тогочасною світовою романтичною поезією, яка спиралася на народнописенні традиції. Наприклад, спільні прометеївські мотиви простежуються у «Прометейі» Байрона і «Кавказі» Шевченка. З творчість Байрона Шевченко знайомився через російські переклади В. Жуковського, В. Любич-Романовича, І. Козлова, М. Каченовського, а також через вірші та інтерпретації М. Маркевича, який у 1829 р. видав у Москві дві книги російською мовою: «Вірші. Елегії та європейські мелодії» та «Вірші еротичні та Паризина». Знав Т. Шевченко і українські переклади М. Костомарова байронівського циклу «Єврейські мелодії». Саме біблійні мотиви, як слухно зауважує В. Матвійшин, органічно єднають їх творчу спадщину («Псалми Давидові» та «Єврейські мелодії»). Найбільше Шевченка приваблювали в поезії Байрона його волелюбні ідеї, прагнення волі, неприйняття рабства, покори. Як і Байрон він часто використовував антитезу, протиставляючи пишну красу доквілля і поневолену людину (у Байрона – в Греції, у Шевченка – в Україні) [6, с. 29]. В основі поеми – образ Прометея, якого Зевс наказав прикувати до скелі в Кавказьких горах за викрадений вогонь. Орел щодня видає у нього печінку, але вона за ніч знову виростає. У Шевченка орел

... довбе ребра
Й серце розбиває.
Розбиває, та не вип'є
Живущої крові, –
Воно знову оживає
І сміється знову [7, с. 253].

Поет проводить алегоричну паралель з душею українського народу, яку неспроможні поневолити ніяке насильство, пригноблення. Він перетворює цю образну алегорію на прозору алюзію на незнищенність України:

Не вмирає душа наша,
Не вмирає воля.
І неситий не виоре
На дні моря поле [7, с. 253].

Виходячи за межі антиколоніалізму, твір переріс в осудження агресивності християнської цивілізації взагалі, загарбницька практика якої спотворила людиноподібну сутність євангельського вчення. Цей масштабний образ «християнської» цивілізації «крім актуальності містить у собі позачасовість і позалокальність... Це метафорична картина загального стану світопорядку, хвороби суспільної природи людства... Це жадання перемоги добра над злом, це ствердження свободи як призначення людини і людства, це звага обстоювати правду перед Богом... Шевченків Бог – Бог усіх, хто хоче правди» [3, с. 350-351].

Творчий доробок світового письменства Т. Шевченко у своїх творах іноді порівнював із творчістю українських митців. Так, скажімо, українську письменницю Марка Вовчка митець називав «українською Жорж Санд». Зберігся малюнок Т. Шевченка періоду заслання «Шевченко серед товаришів». Поет сидить коло столу й малює товариша, що стоїть проти нього з голою спиною: на підлозі лежить книжка з написом «G. Sand 1851». Дослідники сперечаються, який саме твір Жорж Санд впав на думку митцеві. Французькою мовою 1851 року вийшли два романи Жорж Санд, зокрема «Замок самотності» («Le Château des Désertes») і «Правдива історія Грибуля» («Histoire du véritable Gribouille»), та кілька п'єс. В будь-якому випадку, не виникає сумніву щодо обізнаності українського митця із творчою спадщиною французької письменниці, більш того, скажімо, науковець Євген Кирилюк навіть вважає, що читання романів Жорж Санд «якоюсь мірою могло наштовхнути Шевченка на думку писати повісті» [5, с. 351].

В епістолярній і оригінальній творчій спадщині Кобзаря є й інші посилання на твори французьких письменників. Так в листі до А. Толстої він полемізував щодо трактування щастя в мемуарах основоположника французького романтизму Шатобріана «Замогильні записки». Читав Шевченко також твори Ж.-П. де Кока, перекладені російською мовою. Це засвідчують герої повісті Шевченка «Художник», які згадують його романи «Брат Яков» і «Андрей Савояр». У повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали» Шевченко іронічно згадував книжку «Переписка Екатерины Великой с господином Вольтером». У повісті «Художник» схвально відгукнувся про п'єсу німецького оета і драматурга Й. Ауфенберга «Зачарований дім, або Смерть Людовіка XI» – Переробку повісті О. де Бальзака «Метр Корнеліус».

Висновки. Взаємозв'язки української літератури з літературами інших народів є однією з найбільш актуальних проблем літературознавства. Тим більш актуальним видається таке дослідження, коли мова йде про митця, творчість якого виросла на багатющому ґрунті не лише української, а й усієї слов'янської фольклорної та літературної, а також західноєвропейської культурної традиції. Шевченко, як і будь-яка освічена людина, не мислив українську літературу, відрубну віє європейської. Перелік імен, які згадує Шевченко у власній художній та епістолярній спадщині, засвідчує його широке знання світової літератури й мистецтва. Володіння непересічною естетичною культурою, широка ерудиція, прагнення постійного вдосконалення, творчій неспокій прилучали Т. Шевченка до світового духовного багатства. Вихований у силовому полі європейської романтичної культури, він приніс у світову літературу свій індивідуальний тип романтичної переважно творчої системи, позначеної синкретизмом стилів, природною реалістичністю сприйняття. Із творів Шевченка перед європейським читачем поставав неповторний, яскраво національний образ України і образ видатного митця, що став символічним уособленням українця і його ментальності.

Джерела та література:

1. Булаховський Л. Російські поеми Т. Шевченка та їх місце в системі поетичної мови першої половини XIX століття / Л. Булаховський // Булаховський Л. Вибр.праці : у 5 т. – Т.3 / Л. Булаховський. – К., 1978. – 674 с.
2. Бігун О. Кобзар Т. Шевченка : між старим і новим завітом (до проблеми літературної діалогічності) / О. Бігун // <http://www.univ.kiev.ua>
3. Дзюба І. Між культурою і політикою / І.Дзюба. – К. : Сфера, 1998. – 384 с.
4. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О.Забужко. – К. : Факт,2007. – 148 с.
5. Кирилюк Є. Т. Г. Шевченко. Життя і творчість / Є. Кирилюк. – К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1959. – 675 с.
6. Матвійшин В. Український літературний європеїзм / В.Матвійшин. – К. : Академія, 2009. – 264 с.
7. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Держ. вид-во худ. літ-ри, 1956. – 591 с.
8. Шевченко Т. Прогулка с удовольствием и не без морали / Т. Шевченко // <http://litopys.org.ua/shevchenko/shev403.htm>

Даценко Ю.В.

УДК 82.02

**ФОРМИРОВАНИЕ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ
В СРЕДНЕЙ И ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ**

Аннотація. В данній статтє исследуются современные способы развития читательской компетентности учащихся. Рассматривается понятие чтение-общение. В работе представлена классификация читателей студентов для определения педагогических условий формирования и совершенствования читательской компетентности.

Ключевые слова: чтение-общение, читательская компетентность, читательский «портрет»

Анотація. У даній статті досліджуються сучасні способи розвитку читацької компетентності учнів. Розглядається поняття читання-спілкування. У роботі представлена класифікація читачів студентів для визначення педагогічних умов формування і вдосконалення читацької компетентності.

Ключові слова: читання-спілкування, читацька компетентність, читацький «портрет»

Summary. The modern methods of development of reader competence of students are probed in this article. A concept «the reading-intercourse» is examined. Classification of readers of students is presented for determination of pedagogical terms of forming and perfection of reader competence. The article deals with new informational culture, which does change the living circumstances, status, reception and the nature of reading creation itself. The literature is seeking for the ways of self-preservation and translation of itself in new cultural realities, particularly by new types of reading culture, among which one can find «the reading-intercourse» as well. The aim of this article is to define more precisely and to concretize the matter of the term «the reading-intercourse» on the basis of some modern scientific researches. The author makes an attempt to find out the volume and terminological borders of «the reading-intercourse», to determine the likeness and difference between linked to this term conceptions. The article deals with the aspects of the activities of cultural and educational societies, which were aimed at the raising the educational level of the people, organizing school reading education. Special attention is paid to the problems of studying the literature by the students-groups at the university. Different forms of work are considered.

Keywords: the reading-intercourse, the reader`s competence, the reader`s «portrait»

Актуальность данного исследования связана с перманентным поиском новых технологий для развития мотивации чтения у учащихся. В многочисленных научных публикациях данной тематики подчеркивается низкий уровень читательской компетентности, обусловленный влиянием современных аудио и видеоканалов восприятия. Широкий спектр научной литературы как отечественных, так и зарубежных исследователей (И.А. Зимней, Н.В. Кузьминой, А.А. Вербицкого, Ж.Р. Андерсона, Л.Ф. Бахмана, Ж.Д. Брауна и др.) верифицирует актуальный вектор данного изыскания. В статье рассматривается инновационный подход в расширении образовательного потенциала чтения в средней и высшей школе.

Известно, что чувство языка приходит к нам благодаря чтению литературы, созданной мастерами слова. Многие исследователи, рассуждая о литературных нормах, упоминают две крайности: первую - это пуризм, неприятие изменений и новшеств в языке; вторую - нормализаторство, т.е. преклонение перед вариативностью языковых нормативов. Важнейшей задачей филологического толка становится сохранение литературной речи на достигнутом уровне современной культуры, не допуская ее отрыва от живых истоков языка. Поэтому, важно с детских лет прививать ребенку любовь к чтению, интерес к книге, ведь еще Д. Дидро говорил о том, что люди перестают мыслить, когда перестают читать. Таким образом, одна из главных задач литературы как учебного предмета – состоит в формировании читателя, становлении его интеллектуального развития. Исследуя вопрос на предмет читательской компетентности, необходимо выяснить контент понятия «читательская компетентность». Э.А Орлова определяет читательскую компетентность как «умение отбирать и понимать письменные тексты, содержащие информацию, представленную в разных социокультурных кодах; навыки работы с письменными текстами» [2, с. 8]. Т.А. Разуваева определяет читательскую деятельность как «активный, целенаправленный, опосредованный языковой системой и обуславливаемый поставленными учебными задачами процесс восприятия,